

**AÇIK OTURUM : KÜLTÜR VE BİLİM TARİHİ SEKSIYONUNUN
ÇALIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ
13.3.1987**

BEĞLÂN B. TOĞROL

Psikoloji Bölümü, İstanbul Üniversitesi

Muhterem Misafirler, Sevgili Öğrenciler;

Tarihî Akış İçinde Erzurum Simpozyumu'nun Kültür ve Bilim Tarihi Seksiyonunun çalışmaları disiplinlerarası bir alış-veriş şeklinde gerçekleşmiş, dolayısıyla, çok verimli olmuştur. Bu seksiyonda 1 panel, 12 tebliğ yer almıştır. Bunlar, sosyal psikolojiden, din bilimlerine kadar oldukça geniş bir bilim spektrum'unu kapsayan alanları içermekteydi. Hazırlanışlarında kullanılan yöntemleri üç grupta toplamak mümkündü: Sosyo-psikolojik bir çalışmanın yer aldığı Panel'de «Yerinde Gözlem» yöntemi kullanılmış, iki tebliğ bilimsel «tasnif - classifikasyon» yöntemiyle hazırlanmıştı. Çeşitli konulardaki diğer 10 tebliğ tasvir, tarif yoluyla anlatma ve açıklamaya yönelik aydınlatıcı çalışmalardı. Bunlar arasından dikkatimi çekenleri kısaca nakletmek istiyorum :

Sayın Türker ACAROĞLU'nun «Erzurum İlinde Yer Adları» ve «Erzurum Üzerinde Seçme Yayınlar» konulu tebliğleri bilimsel «tasnif-classifikasyon» yöntemi kullanılarak hazırlanmış çok değerli çalışmalardı. Bilhassa Anglo-Saksonların o Stuart Mill'yen davranış yapılarıyla uzlaşan «sahaya çıkıp», bıkıp, üşenmeden büyük bir sabır, titizlik ve sebatla muta (data) toplayıp, bunları aynı titizlik ve sezgiyle tasnif eden çalışma yöntemiyle eş değerde önemli çalışmalardı. Sempozyum sonunda basılmalarını dört gözle bekliyoruz. Bunlar hepimiz için çok faydalı mehaz eserler olacaktır.

Tecrübi Psikoloji çalışmaları F. 6

Panel; «Erzurum ilinin Azap, Akçatas, Dalbaşı ve Değirmenler Köyünün Dünü ve Bugünü : Profesör Mümtaz Turhan'ın izinde-sosyo-psikolojik bir araştırma» adını taşıyordu. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, PSİKOLOJİ BÖLÜMÜ'nden beş kişilik grubumuzun; Erzurum'un bu köylerinden birinde doğmuş bulunan Profesör Mümtaz Turhan'ın 1936 yılından itibaren 12 yıl süreyle longitudinal tarzda bahsi geçen köylerde «yerinde gözlem» yöntemiyle yaptığı ve «Kültür Değişimleri» isimli kitabında anlattığı çalışmaların 50. yılını kutlamak üzere, aynı yöntemle geçen yaz yapmış olduğumuz incelemelerin bir mukayesesini kapsamaktaydı. Bu çalışma, ilk Türk bilimsel psikoloğu olan Mümtaz Turhan'ın anısına ithaf edilmiştir.

Diğer tebliğler arasında, bugünkü son oturumda Erzurumî İbrahim Hakkı Hazretlerinin son kışaktan torunu olan Sayın Hakkı İbrahim HAKKIOĞLU'nun «Eski Erzurum Esnafı» ile ilgili tebliğ'ini büyük bir ilgiyle dinledik. Oral bir sosyal-tarihçi olarak birinci elden gözlemleriyle takdim ettikleri bu incelemede 60 yıl önceki Erzurum'da «TÜKETİCİYİ KORUMA» probleminin törelerle nasıl halledilmiş olduğunu anlatarak bizleri aydınlattı. Halkla esnaf arasındaki denge ve münasebetin her mesleğin esnaf dernekleri tarafından gözetildiğini, bir başkan, iki üyeden mürekkep bu derneklerde o günlerde esnafı ilgili şikâyetlerin nasıl incelendiğini ve halledildiğini anlattı. Bu arada, müşteriye karşı kusur işleyen esnafın bu dernek tarafından bir süre meslekten men suretiyle cezalandırıldıkları (meselâ, kötü dikilmiş bir elbise için, bir süre terzinin dükkânının kapatılarak, dernek tarafından yırtılan elbisenin kapıya asılması gibi.), bu süre sonunda o esnafın affedilmesi için yeniden araçlar yoluyla derneğe müracaat ettiğini, affedilmek isteyen dernek üyelerinin tasvibiyle Abdurrahman Gazi de mükellef bir piknik ziyafeti verme zorunluluğu bulunduğu gibi hususları anlattı. Bu arada, bu günlerde çok güncel bir konu olan «Usta-Çırac Kanunu»yla ilgili problemlerimizin o günlerde yine burada, Erzurum'da törelerle nasıl halledilmiş, işleyen bir proses olduğunu öğrenmiş olduk. Bir usta yanma çırac verilen çocuğun, ustasının elini öperek eğitimine nasıl başladığını, bu eğitime başlarken bir inisiyasyon ritüel'i olarak Usta Deresinde ustası veya babasının verdiği ziyafeti müteakip, Erzurum bar'ının ve cirit oyunlarının yer aldığı eğlencelerin yapıldığını ve

ikinci sofrasının kurularak, günün bu son yemekle hitama erdiğini, ve çırağın yetişme devresinin başladığını öğrendik. Bu arada, Nasrettin Hoca kadar nüktedan Burhan Bey'le ilgili incelemelerin gereğine, ve cirit alanında Vehbi Beyin önemine değindiler, hatta Eşkiya Memo'nun bile kendine göre bir terbiyesi olduğunu vurguladılar. Erzurum'daki (imece) usulüyle komşuların birbirlerinin problemlerine nasıl el uzattıklarını açıkladılar. Halkın esnaf ve ilmiyye sınıflarından müteşekkil olduğunu; esnafın az önce anlatıldığı şekilde örgütlenmesine karşılık, aydınları içeren ilmiyye sınıfının Erzurum'un uzun kış gecelerini (kahveler gece kapalıdır) konak odalarında toplanarak «oturma geceleri» denilen ve kendi çevrelerinin problemlerinin görüşüldüğü sohbetlerle geçirdiklerini, gerekli gördükleri konuları mülki âmirlere eşraf tarafından aksettirdiklerini ve bu tür toplantıların 10 Mart'a kadar devam edip, bahar da dağıldıklarını anlattılar. Aynı zamanda, yetenekli bir hattat ve şâir olan Sayın Hakkı Bey, bu çok önemli konuşması ve huzurlarıyla Seksiyonumuza renk kattı.

Kültür ve Bilim Tarihi Seksiyonundaki diğer tebliğlerde ağırlık tasvir ve tarife dayanarak anlatım ve açıklamaya yönelik çalışmalardaydı. Bu tebliğler arasında Doç. Dr. Mahmut TEZCAN, bilhassa, «Erzurumlu Kişiliğini» çok isabetli bir şekilde takdim ve tasvir etmiştir. Kendisinin bu husustaki düşüncelerine katılmakla birlikte, «Erzurumlu olamama complex'ine» yakalanmamak için de bir hayli cehit sarfettik!

Bizi aydınlatan bir diğer tebliğ de Sayın Sabahattin AKBULUT'un bilhassa Erzurum Folklor'u üzerindeki açıklamalarıydı. Sayesinde dün geceki bar oyununu daha bir bilinçli seyrettik.

Öğretim görevlisi Ömer ÖZYILMAZ'm İbrahim Hakkı Erzurumînin tesbitlerine atfen, 18. Yüzyılda Erzurum'da Yükseköğretimin durumunu açıklayan tebliğ'ini son derece ilgi çekici bulduk. Bu bildiriden, daha o günlerde bu yörede «elit insan yetiştirme» san'atının öneminin çok iyi bilindiğini, ve uygulanan müfredat programları ile bütün bir hayat tarzını içeren eğitim kaidelerinin, meselâ, aynı devirdeki teolojik baz üzerine oturmuş benzeri İngiliz müesseselerinden, bir Oxford veya Cambridge'den çok da farklı olmadığını ibretle dinledik. Tıpkı oralarda olduğu üzere, yöredeki zekî gençlerin nasıl eğitilmek üzere seçildiklerini, bunların dikkatlerini ilim ve irfana

yöneltebilmek, dolayısıyla, lider olabilmelerini sağlamak üzere ne gibi tedbirlerin alındığını ve bunların Batıdaki benzerleriyle kıyaslanacak biçimde olduklarını anladık. Meselâ, medresede eğitim süresince bekârlık mecburiyeti, halkla ve dış dünya ile temas yerine hocalardan ve bilim adamlarından teşekkül etmiş bir çevreye yönlendirme, teolojik bilimlerin yanı sıra devrin bütün fiziksel ve beşerî bilimlerinin aynı dikkat ve titizlikle öğretilmesi gibi. Bu 12 yıllık dört başı mâmur eğitim sonucunda yetişen o günün elit ve bilgin gençlerine ne kadar gıpta edilse azdır.

Doç. Dr. Hulusî YAVUZ yakın zamanlara kadar yaşamış, çağımızın büyük bir din âlimi olan hocası «Erzurumlu Ömer Nasuhî Bilmen'in hayatını ve eserlerini» bize anlattı. Bu arada konuşmasının sonuna, dolaylı olarak, hocasının ciltler dolusu eserlerinden bahsederken şöyle bir soru ortaya attı: İsmail Hâmi Danişmend, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Yılmaz Öztuna, Ömer Nasuhî Bilmen v.b. ciltler dolusu çok değerli eserler vermiş olan kişilerin hiç birisinin Üniversite mensubu olmadıklarını hatırlattı, ve acaba bunlar Üniversitenin nice meşakkatlerinden kurtulmuş oldukları için mi bu eserleri verebildiler? diye sordu. Üzerinde düşünülmeğe değer bir soruydu.

Sayın Ali Rıza ÖNDER, Doç. Dr. Esin KÂHYA, Doç. Dr. Hayranî ALTINTAŞ, Doç. Dr. Emrullah YÜKSEL, Doç. Dr. Yusuf KILIÇ ve Doç. Dr. İbrahim DÜZEN Erzurumî İbrahim Hakkı Hazretlerinin çalışmaları ve eserleri ile ilgili tebliğler sundular. Sayın Ali Rıza ÖNDER, Mârifetnâmeyi açıkladı. Büyük bir ilgiyle dinlediğimiz bu konuşmadan, bu büyük âlimin salt bilimlerle dinî gerçekleri nasıl mezcettiğini, insanı tanıma ve Allahı tanıtmayı nasıl bir yöntemle başardığını dinledik. Bu arada, 18. yüzyılda Erzurumun bu büyük adamının 19. yüzyıl'ın Darwin'in «tekâmül nazariyesine», ve 20. yüzyılın Kretchmer'inin «beden yapısı ile karakter» arasındaki münasebetleri ileri süren nazariyelerine takaddüm eden nazariyelerini çoktan düşünüp yazmış olduğunu, ve bunları dinimizle nasıl mezcedebilmeyi başaran bir âlim olduğunu büyük bir ilgiyle dinledik. Doç. Esin Kâhya, İbrahim Hakkı'nın bilhassa müsbet ilimlerdeki düşünce ve fikirlerini daha da açıklıyarak, o günün müsbet bilimlerine vukufunun ne denli derin olduğunu anlattı. Bilhassa astronomide; ayın hareketleri, takvim çalışmaları, zaman belirlemesi gibi konularda, tabîî bilimlerde, matematik, tıp ve halk sağlığı konula-

rında, İbrahim Hakkı'nın halkı aydınlatmaya yönelik bir bilge olduğunu öğrendik. Şahsen çok istifade ettiğim bütün bu konudaki tebliğleri dinlerken, kendimizi tanıma ve dışarıya tanıtmada ne denli gevşek bir millet olduğumuzu da hüznle düşünmekten kendimi alamadım.

Erzurum'da çok sayıda büyük adam yetişmiş!

Sözlerimi Falih Rıfki Atay'm ÇANKAYA'smdan bir episod'la tamamlamaya çalışacağım. Bu kitabın 180. sayfasında ERZURUM'a DOĞRU başlığını taşıyan yazıda o kısım şöyle bitmektedir :

Mustafa Kemal yanındakilere :

— *Bu milletle neler yapılmaz, dedi.*

Bunu neden söylemişti? Kendisi 23 Haziran 1919'da Tokat-Sivas yoluyla Erzurum'a hareket etmiş, binbir meşakkatle Çardak Boğazına ulaşmış, seller yolu kapsadığından geceyi yolda araba içinde uyumaya çalışarak geçirmiştir. Sabah yola çıkmışlar, Kâzım Karabekir Paşa ve arkadaşları onları İLİCA'da karşılamıştır. Birlikte bir yorgunluk kahvesi içmektedirler.

Mustafa Kemal'in gözü Ilıca başındaki sırtlara ilişti. Sıcak yaz güneşi batmak üzere idi. Tam yolun geçtiği yerde, arkasını güneş aldığı için, kaya renkli ve parıltılı, heykel gibi, bir hayal. Gölge ve ışık oyunu. Yanındakilere gösterdi. Ufuk üzerinde yeni insan ve kağıt silüetleri. Aşağı doğru inen kervan yavaş yavaş söğütlüğe kadar geldi. Başlarındaki adam oturanların önemli kimseler olduğunu sezinerek elini göğsüne götürüp selâm verdi. Mustafa Kemal hatırlarını sordu :

— *Ağa böyle nereden geliyorsun ?*

— *Rus gelirken muhacir olmuştum. Çukurova'da idim. Şimdi köyüme dönüyorum.*

Zaman kötü. Güvenlik yok. Böyle iken kısa doğru buralara neden geldiğini sorar :

Yoksa oralarda geçinemedin mi ?

- *Hayır Paşa ... Çukurova cennet gibi yer ... Bize tarla da verdiler. Rahattık. Yalnız son günlerde bizim Erzurum'u Ermenilere vereceklermiş sözü çıktı. Geldim ki göreyim, kimin malına kime verecekler. Mustafa Kemal yanındakilere :*
- *Bu milletle neler yapılmaz, dedi.*

Kurtuluş Savaşımızın alevini bu ve benzeri sözün ve ruhun sahipleri tutuşturmuş, doğudan batıya bir yangın gibi alev alev dağıtmıştır. Ve, bizlere şu günleri nasip etmiştir.

Çeşitli yöntemlerle hazırlanmış ve takdim edilmiş olan bütün bu çalışmalar, bilimde yöntem ve konu çeşitliliğinin böyle SEMPOZYUMLAR'da ufukumuzu genişletmek ve bizi aydınlatmak için ne denli faydalı olduğunu bizlere bir kere daha göstermiş oldu.